

БИ 235

610035272

COBISS

МЕНИТИ ГРАФ

НИЋИФОР ДУЧИЋ

ХЕРЦЕГОВАЧКО - ЦРНОГОРСКО - ЈАВОРСКО - БЕОГРАДСКА ПРИШОВЕТКА
XIX ВЕКА

НАПИСАО

Др. Владан Ћорђевић

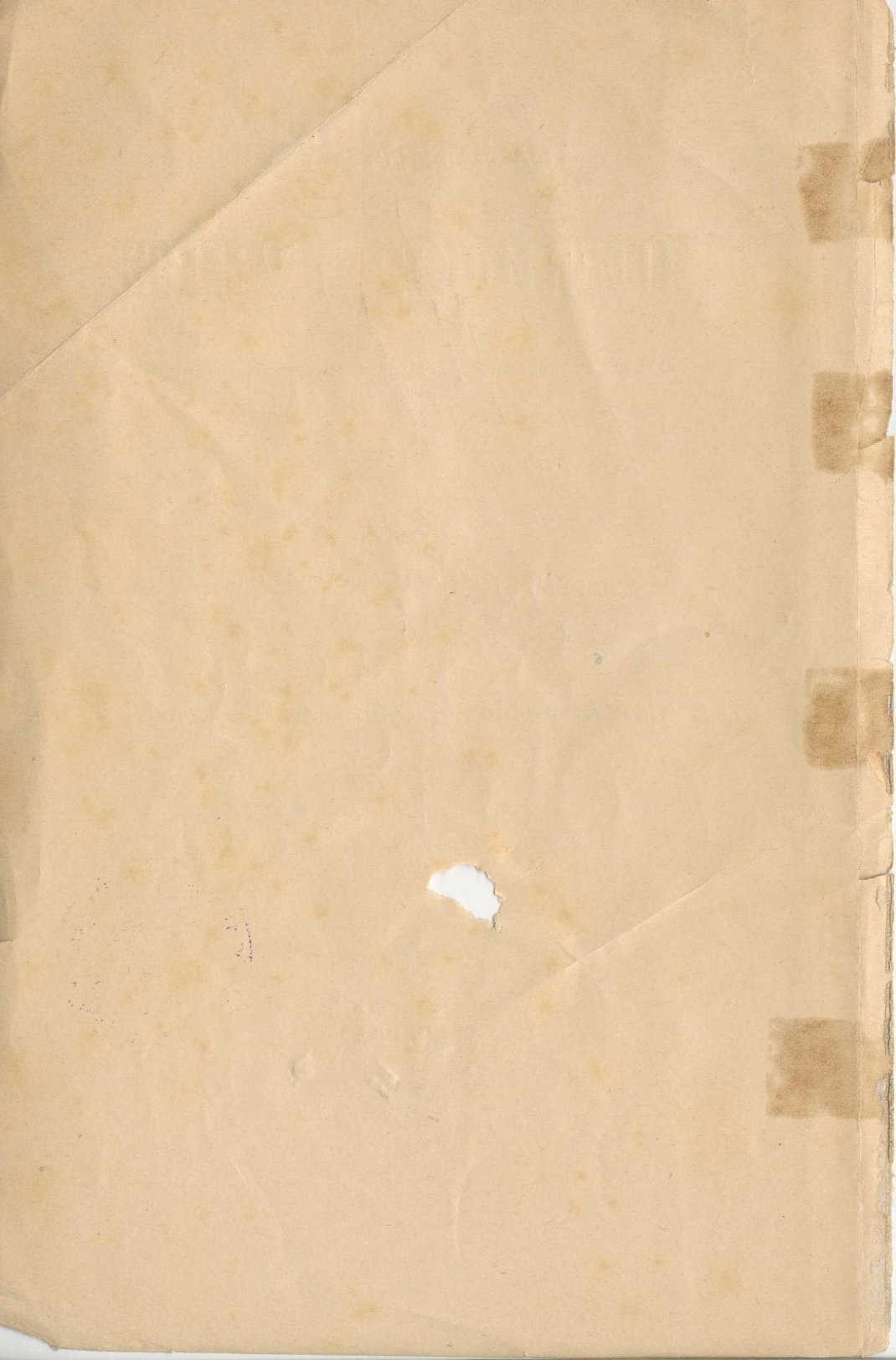
продаје се у корист инвалидског фонда по 50 пр. динар.

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1880

ug 98898439

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 35.272

ПЛЕМЕНИТИ ГРАФ

НИЋИФОР ДУЧИЋ

ХЕРЦЕГОВАЧКО - ЦРНОГОРСКО - ЈАВОРСКО - БЕОГРАДСКА ПРИШОВЕТКА
XIX ВЕКА

НАПИСАО

Др. Владан Ђорђевић

продаје се у корист инвалидскога фонда по 50 пр. динар.

У БЕОГРАДУ

У АРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1880

XXXX BUREAU
N. B.

DEPARTMENT OF TRADE

INTERNATIONAL EXHIBITION

1889

EXHIBITION

1889

Неколико речи мојим пријатељима

Онога дана мојега летошњег бављења у Риму, када сам прегледао циновске развалине колосеума, палатинума, римског форума, и када сам прегледао катакомбе, у којима су се прва хришћанска покољења крила од насиља, и мучеништвом спремала победу нове културе над старом — тога дана добих из Београда друго отворено писмо г. Дучића. . . .

Може ли се замислити грознијег контраста? Из размишљања о величанственој борби, у којој је подлегла она страшна римска држава, која је господарила свима народима на свету — морати на један пут мислити о сујетној полемици једнога г. Дучића, који тако живо потсећа на фигуре из Боц-Дикенсовог „Пик-вик клуба“), то је доиста немилостиво од судбине. Требало ми је два месеца да се опет привикнем мислити о тако ситним стварима. Ово нека буде одговор мојим пријатељима који ме усмено и писмено питаху: „Зар ме је Дучић ућуткао?“ — и: „Кад ћу му одговорити?“ — Нека ми даље верују моји пријатељи, да сам само за то у опште наставио полемику са г. Дучићем, да њих мало разгалим и провеселим у овим тешким данима.

Али да би се макар колико овом шалом користи-
ло, решио сам да се ова књижица продаје у корист
инвалидскога фонда, дакле у корист једнога
дѣла оних војника српских из рата за ослобођење и
независност, који су доиста пролили своју крв за ту
свету целъ, који су доиста били рањени. . . .

9. Новембра 1880 г.

У Београду.

Др. Владан

ПЛЕМЕНИТИ ГРАФ¹
НИЋИФОР ДУЧИЋ

ХЕРЦЕГОВАЧКО - ЦРНОГОРСКО - ЈАВОРСКО - БЕОГРАДСКА
ПРИПОВЕТКА XIX ВЕКА

ГЛАВА ПРВА

Весели Архимандрит

Мото:

«Овако се бибер туца,
овако, овако.»

Било је зими 1871 године, када је неколико млађих чиновника и књижевника београдских било уобичајило, да се сваке недеље по један пут састану, један пут код једног, други пут код другог редом, на посело, да у веселом разговору, певању и игрању проведу вече.

Једно вече беше такво посело код мојега пријатеља Љ. Око девет сахата кад сам к њему отишао беху већ све три собе на горњем спрату његове куће, које беху сјајно осветљене, пуне најбољег друштва београдског.

У сали се играло уз музику једнога клавира и гизда Смиљковог оркестра; у соби десно беху заселе

¹ Ко није знао да је садашњи библиотекар и чувар народног музеја пореклом граф, или бар врло блиски род једнога графа, тај нека прочита страну 67-му књиге XL «Гласника српског ученог друштва» од год. 1874, где ће наћи цело родословље (Stammbaum) његове славне фамилије.

старије госпе, којима није више до играња; у соби лево беху сами мушкарци. Ту се политизирало, пушило и ту је било неизбежно асталче са зеленом чохом застрто, за којим се играло карата.

Сви, које у тој соби застадох, беху моји давнашњи познаници и пријатељи, само један господин беше ми са свим непознат.

Беше то тако висок и крупан човек, да би га силом одвукли у гренадире, да је живео у време Фридриха великог. На њему дугачке црне мантије и камилавка од црне кадиве. О врату велики златан ланац о коме му висаше велики златан крст, искићен силним драгим камењем, које се блистало на њиховом трбуху. У рукама бројанице од ћилибара, које је врло достојанствено претурао. Глава му беше мала према оноликом телу и мало смешно фризирана, јер његова дугачка коса беше тако подрезана на ленир, да је изгледала као да је нацртана на каквој шали, али то се у неколико корнговало његовим врло интеллигентним лицем, нарочито очима које беху и сувише живе за човека, који се одрекао света. Апстрахујући од тог непријатног огња у његовим очима, калуђер беше лепа и достојанствена појава.

На један пут домаћин, који је то вече био тако добро расположен, да је био несташан као какав дечко, зграби мог достојанственог калуђера под руку, па га одведе у коло, које се у сали водило, и намести га између две лепотице, а сам побеже у буцак, одакле се смејао да су му сузе удариле на очи. Многи од гостију приђоше му:

— Ама шта ти је, што се смејеш као луд? —

Он покуша да одговори али на ново прсну у смех, па само руком показа на калуђера у колу.

Сви погледаше на ону страну, и сви прснуше у смех.

И доиста се ништа комичније није могло замислити, него што беше тај дин у калуђерском оделу, кад игра... Цело достојанство појаве као руком дигнуто, па остала само једна маса мяса и костију, која не уме да се креће, коју гурају час лево час десно, која се спотиче на своје мантије, која млата оном дугачком косом као каквом чертаљком. О мучи се сиромас кале да удеси по такту музике своја кретања, о мучи се, мртвачки га је зној спопао, али све забадава. Мартин кад игра с даиретом, прави је учитељ играња наспрам његових неспретних кретања. Даме у колу донекле савлађиваху свој смех, најзад стадоше кивотати, и на послетку цело коло стаде на глас да се смеје. Што су му се више смејали, то се калуђер све више трудио да се поправи у игри, то је све смешније еволуције градио, док на послетку нико више није могао издржати, и коло се распршта, а калуђер оста сам на сред сале, бришући зној с чела.

Међу тим то не беше доста несташном домаћину. Пошто је дошао к себи од смеја, он стаде аранжовати друштвене игре „прстена“, „бунара“, „срдим се на тебе“ и т. д. и умео је да у сваку игру увуче и забавног калуђера. Али ту се седело, ту је он опет повратио своје достојанство.

На један пут надари ђаво некога да предложи игру „како се бибер туца“. Сви прихватише с одушевљењем тај предлог, а домаћин је умео тако обешечачки удесити ствар, да је калуђер био међу првима, са којим се морао „туцати бибер“.

Он седе на патос на сред сале, домаћин стаде иза њега и подухвати га испод мишке да га дигне. Јест, али не може један човек дићи онаку масу. Друштво реши да се због огромности тучка и његовог достојанства, може допустити да га двојица дижу. И тако га сподбише двојица, те њиме, или управо оним дѣлом његове преподобности, који се не може именовати, стадоше тако „туцати бибер“ о патос, да се цео горњи спрат куће трес’о, да су сва стакла на прозорима звечала.

Уз то је цело друштво певало :

„Овако се бибер туца,
овако, овако!“

То је био врхунац необузданог смеја и викотања. И најанжираније картације из побочне собе оставише своју игру, и дођоше да гледају како се са пречасним оцем туца бибер, како му на глави климата кадифеликамилавка, и како га по трбуху бије драгоцен крст са распећем Христовим.

Мени се мало смучи од такве сцене, па одох на страну.

Кад доцније прође домаћин крај мене, ја га зауставих и упитах:

— Бога ти, који је онај калуђер, што с њиме онако немилосрдно терате шалу? —

— Шта?! Ти не познајеш архимандрита Дучића?
— зацени се он опет од смеја.

— Архимандрит? Из наше или из руских богословија? —

— Којешта. Као да је њему нужна диплома магистра теологије, па да буде онако смешан! Он је архимандрит онако као Васа Пелагић, као што би и ја

могао постати сутра, само да ми умре жена, а ја да да се не одречем свију жена на свету! —

— Та то већ видим да је мало налик на Пелагића, али опет овај, кад је хтео да проповеда социјализам, био је толико пун такта да скине са себе архимандритство, докле твој архимандрит туца бибер са свима знацима свога светог звања! —

— Ах, то је шала. Него ако хоћеш да те познам с њиме? . . .

— Благодарим, не треба ми такво познанство! —

— Немој два пут рећи. Ти чекаш да добијеш службу, а он стоји код Намесника књажевског достојанства тако добро, да....

— Пре свега не само да ја не чекам службу, него сам још написмено молио да ме не узимљу у државну службу. Али то је интересно, да тај архимандрит добро стоји код Намесника. Да не туца бибер и у њиховим салонима? —

— Којешта. Зар ти не знаш да је Дучић у херцеговачком устанку био војвода, спрам кога је Лука Вукаловић био шегрт? Зар ти не знаш силну улогу коју је он играо после тога на Цетињу?

— Та слушао сам неку причу у којој се помиње и књагиња Даринка, али ја у то не верујем! —

— Ти си пакостан. Али, зар ти не знаш, да је онај уговор између Србије и Црне Горе, који је „Застава“ изнела на јавност, дело Дучићевих руку и његове памети? Он је, треба да знаш, не само велики војвода, велики дипломата, велики научењак, најскромнији калуђер, први у цјеломудрију, него је државник, једном речју, он је српски кардинал Антонели!

Срећа те онда не беше умр'о Папин министар кардинал Антонели, што се још није знало да ће његове кћери (и католички се калуђери не жене) подићи партиципу због његовог имања, иначе ко зна какав би ја лош виц начинио, када мој домаћин назва Дучића српским кардиналом Антонелијем!

ГЛАВА ДРУГА

„Уганути“ зглавак

«Бојан ми лежи Кара Мустафа,
Бојан ми лежи, хоће да умре».

У оно доба ја сам био београдски доктор „у моди“. Није дакле чудо што ме је једном и Архимандрит Дучић звао, кад му се учинило, да му треба лекарска помоћ. Беху ми јавили да је г. Архимандрит „угануо“ ногу. Ја помислих да је можда опет негде онако вратоломно играо, као оно вече кад сам га први пут видео, па да је доиста угануо или сломио какву кост, за то похитах да му се ставим на расположење.

Врло сам се зачудио кад видех да не само није „угануо“ ногу, него да се цела ствар, око које се беше прилична ларма подигла, своди на малу дисторзију скокнога зглавка, који је за неколико дана почивања у гипсу, потпуно оздравио.

Ја ову ситуацију не би помињао, да том приликом несам видео да је Архимандрит Дучић доиста нека крупна државна величина.

За цело време његовог „тешког боловања“ ређале су се непрестано каруце пред његовим станом.

Намесници књаж. достојанства, министри и други великодостојници, сви београдски комитети науке, књижевности, уметности, све је то редом долазило да изјави своје саучешће г. Дучићу, да поседи мало код г. Дучића, да га мало разговори.

Обилазећи мога „тешког“ болесника имао сам често прилике да слушам оваке разговоре:

-- Добар дан. Ама шта чујем г. Архимандрите, вама се мали малер догодно, о, о!...

— Ето, као што видите. У толико крвавих битака, у којима сам командовао хиљадама мојих храбрих Херцеговаца, у којима ми је често ханџар био крвав до балчака проклетом турском крвљу, у којима ми је звиждао турски куршум око ушију, није ми се ништа догодило, а сад по равном путу, на београдској калдрми...

— О гле'те, молим вас, баш је то малер... —

— Оно знате, сви смо смртни људи, на свакога ће доћи ред да плати дуг матери земљи, али ако би ми се баш сада нешто догодило, ако би сад остао богаљ када сваког часа треба очекивати решавање источног питања -- то не би могао прежалити. Ви знате господине, да сам ја душом и телом војник, и само војник, да ја и дању и ноћу ништа друго не мислим, ништа друго не желим, него да један пут куцне час ослобођења и уједињења целокупнога народа српског. И у тренутку када ми Господар и Књаз може рећи: „Војводо, време је да исучеш твоју бритку ђорду. Ево ти војске, хајдемо на Косово да осветимо цара Лазара!“ у том тренутку ја ћу можда бити богаљ; о господине, та мисао боли!...

Гост ме је обично тако брижно погледао, да сам имао муке да се не насмејем. У том тренутку обично је Архимандрит похитао да у место мене одговори :

— Једина ми је утеха што г. доктор, и ако признаје да је повреда врло озбиљна, ипак ми даје наде да ћу ја опет скоро моћи појахати коња од мегдана и да нећу изостати са бојишта када се станемо питати с Турцима на коме је царство. Јелте г. докторе ? —

Наравно да ја несам могао казати : „Та то је таква ситница, да о њој не вреди ни говорити“, него сам обично слегао раменима.

Други пут беше један државник у визити. Њему се та „страшна несрећа“, што је Дучић на некакав камен у калдрми накриво стао, те мало затегао капслу свога скочног зглавка, овако престављала :

„У тренутку, господине мој, када ми моји политички емисари из Босне, Херцеговине, Црне Горе и Старе Србије, скоро једногласно јављају да су моји толикогодишњи труди, да раширим мисао српске заједнице у тим земљама, и да спремим терен за Србију, кад она развије заставу ослобођења и уједињења — уродили најдивнијим плодом, када ми из дана у дан пишу да треба ја само да се међу њих јавим, па да цео народ устане на оружје, у томе тренутку ја сам везан за постељу!...

— Да то је врло незгодно... А шта вам пишу пријатељи ?

— Ето, ето господине. Ова велика хрпа писама из свију крајева српства, то је све од последња два три дана. Ја сам баш данас хтео да их групирам по земљама из којих су, па да вам их пошљем. Али шта

ће вам писма? Овде је војвода Саво из Неманигденишта, па га саслушајте сами. Војвода Саво, о војводо! уљези чоче! —

Отварају се побочна врата и улази човек у масном и отрцаном црногорском руху, али са многим орденима и медаљама, прави тип оних „проблематичких егзистенција“ које животаре од диспозиционих фондова, не питајући их за народност.

— Ово је, војвода Саво, они господин, што сам ти јутрос говорио зањ! — вели архимандрит.

— Да си поштен господине! — вели проблематични „црногорац“ и „војвода“ прилазећи му руци.

— Е, сад казуј војвода Саво све по право, како си мени јутрос приповиједао! —

— А што ћу му кажевати? Проша' сам прерушен у сву Босну и Херцеговину, иша' сам до Призрена у стару Србију, говорио сам с првијем људима, и сви ми рекоше: Да идеш у Биоград и да се поклониш нашем и твом Господару и његовијем доглавницима, па да их молиш од нас свијех и нашега робља, да није друге, већ да нам пошљу војводу и архимандрита Дучића, те је онако славно војевао на Турке у Херцеговину, па да се сви дижемо на оружје у Господарево здравље!“

Ја просто побегах из собе.

Трећи пут затекао сам код Архимандрита једног од наших бесмртних, једног академика. Сад на мом Архимандриту не беше ни трага од војничке и дипломатске бомбастичности, он беше само научењак. Сваки цол беше на њему Нутн, а ги већ знате шта ће то рећи код онако „великог“ мужа, као што је Дучић. Али сад је ваљало показати како ће малер који се десио његовој *нози* да

упливише на српску научну књижевност, и ја сам се дивио како је он то умео.

— Видите, драги пријатељу и колега (и Дучић један од „бесмртних“) овде сам скупио све материјале који су ми нужни за моје велико дело о Црној Гори. Ту вам је име и постанак, старе и садашње међе, овде је карта за то, ово је географија, политичка подела, топографија, орографија, хидрографија, владавина, суство, племе, подела земље, властела, просвета, привреда, етнографија, статистика, ту је све што треба за једно дело које ће потпуно да обухвати свој предмет. Ви знате, да ја врло нерадо говорим о мојим књижевним заслугама, али све што сам до сад написао, и што ми је прибавило ово мало књижевничкога гласа у свету, све је то ништа, све је то почетничко вежбање спрам овога посла. Ја овим делом мислим не само дати потпуну монографију Црне Горе, него да мало оживи наш „Гласник“, да покажем какви књижевни радови треба једино да улазе у орган нашег ученог друштва. И помислите, у тренутку када сам почео да довршујем тај рад, за који за цело, поред све моје скромности, морам рећи, да ће бити јединствен у српској књижевности, у том тренутку морала ми се догодити ова несрећа с ногом! —

У том тону ишло је *ad infinitum*.

Ја несам видео човека, који би умео да са тако мало умнога капитала, и са тако мало труда, истера тако велики, управо зеленашки интерес у реномеу јавнога раденика, као што је Архимандрит Дучић.

Ја сам том приликом његовог „боловања“ ипак нешто научио. Знао сам да има људи који су симуланти, који се претварају да имају неку болест, или који од

сваке ситнице праве најтежу болест, али сам мислио да се то ради само кад неко хоће да се извуче при рекрутацији, кад се тражи одсуство за бање, кад човек хоће да се извуче из некаквог тешког рада и т. д. Али да има симуланата из — сујете, то несам знао, док Дучић није „угануо“ ногу!...

ГЛАВА ТРЕЋА

Научењак и патриота

«Пој ми музо гњев

Ахила, Пелејева спина»

Омир, Илијада, I, 1.

Прође неколико година.

Чиме је у то време наш јунак Дучић био славан тако је — романтично, да се не може испричати у ус-ким границама једне приповетке. То је материјал за читав роман из — монашкога живота, који ћу роман ја можда некад и написати. У њему ће он бити светао и као калуђер и као — пријатељ.

У почетку 1875 (или ће бити при крају 1874, не знам сигурно) изненади нас министар војни наредбом, да ни један официр па ни војни лекар не сме више бити члан ученога друштва.

Многи су просто зинули од чуда. Шта то значи? Учено друштво није бар никакво политичко друштво. Шта ће то бити?

И ја сам био један од оних, који су се тако за-чудили, и отишао сам да у министарству војном сазнам шта је узрок тако чудној наредби.

Ево шта ми одговорише :

„Нећете се ни мало зачудити ако прочитате најновије дело г. Дучића „о Црној Гори“ које је штампано у најновијем „Гласнику“ ученога друштва. У томе делу, тако се несрпски говори о једној српској држави, тако се недостојно напада на узвишеног Владаоца Црне Горе, да је то управо завађање рођене браће. Ако се неком друштву, због недовољне пажње, може десити да пропусти у свом органу такву књижевну наказу, нама не подноси да официри српске војске буду чланови таквога друштва.“

Овај одговор учинио је, да се решим на нешто на што ми никаква друга сила не би нагнала, а то је, да прочитам једно „дјело“ Дучићево.

Мучан је то био посао, али ја се не кајем што сам га прекужио, јер сам у Дучићевом „научном“ раду нашао толико грађе за карактеристику тога нашег „великог“ мужа, колико се нико не нада.

Ево редом што сам нашао.

„Али се од неко доба опажају на Цетињу луксузи и честе параде, што је у садашње доба сувишно и за много богатије и напредније државе, а камо ли за сиромашну Црну Гору, која сваке године прима помоћ од Русије, а *гдјешто и од других страна*, за подмирење најпречнијих потреба.“

„Црна је Гора сиромашна; с тога нијесу за њу луксузи, музике и параде. И много би боље било да се те сувишности никад нијесу ни појавиле у Црној Гори, а да је сачувано Веће Брдо, које је продато Турској 1869 г. за 120.000 фор. сребра.“

„Док су владике у Црној гори владале, дотле се у њој није знало за никакве луксусе, параде, ни музику.“

„Владике су живјеле просто и скромно — — (описује како). Када се упореди тај скромни живот црногорских владика са животом и луксузима познијега цетињскога кнежевскога двора, где је између осталог замијенила француска кухиња црногорску, и гдје се удомаћило бордо, шампањ, фрак, бијеле рукавице и т. д. тек се тада види велика промјена и разлика; види се да је ту само спољашња страна јевропске цивилизације завладала, а рационална страна и њезина суштина остала је непримијењена.“

„Док се ти луксузи на Цетињу множе *на рачун народњи*, дотле народна привреда не само да се не помиче напријед, него сваке године иде назад“ („Гласник“ кн. XL, стр. 10 и 11.)

Ала је то учено! Народна привреда у једној држави пропада за то, што се у једној кући те државе кува по француски, што се у тој једној кући носе, једу и пију по француски! Али баш да узмемо да неколико флаша шампањера и неколико пари рукавица на годину може да упропасти народну привреду једне државе, од куда да то пребацује онај, који је годинама јео на тој истој софри, који је делио уживања тога „луксузнога“ двора цетињског? Зар то пребацује једном *владаоцу* онај *калуђер*, који у свом покућанству има сервис од 150 дук. ц., који је за време рата носио најскупоценије, све у срми и сувоме злату, одело црногорско, најлепше лагиране чизме à la Бомон, најфиније жакмарске рукавице и т. д.?

Зар онај калуђер, који хвали црногорске владике што су имали „само двије собе с једнијем простијем

одром, неколике дрвене столице, неколике иконе и о зиду доста оружја“, а који се у Београду наместио као Grand Segneur, са свим барабар са Сермет Ефендијом, изванредним послаником Њ. Отманског Величанства? Зар пребацује Црној Гори помоћ коју добија од Русије, намигујући тако фино и на помоћ и са „других страна“ онај човек, који је више од десет година вукао велику плату у Београду, и ако није био ни у каквој служби?

Али хајдемо даље.

„Владика Петар II Петровић, познати пјесник — — прода Аустрији црногорске стране изнад Котора 1832 год. за 64.000 фор. А године 1837 прода опет такође Аустрији два црногорска манастира у Приморју, Маине и Стањевиће за 35.000 фор.“ (Гласник XL, стр. 12.) „Тавнице ни батина у Црној Гори није било до владике Петра II, славнога појете“ (Гласник XL, стр. 49.)

Нећемо се препирати са таквим државником, као што је Дучић, да ли је владика Петар оне „стране“ и она „два манастира“ баш продао Аустрији за љубав *шара*, или да би ма на који начин измамио од Аустрије први алат, којим она признаје независност Црне Горе, нећемо се препирати са таквим културним историком као што је Дучић, да ли је у процесу стварања и постајања једне државе нужно имати на расположењу средстава за одржавање послушности и реда, и ако културни историци, као што је Хелвалд, доказују да је поговарање свију једној вољи, први услов за *оснивање држава*, — али зар „књижевник“ српски Дучић не нађе ништа лепше из владавине српскога Шекспира да нам изнесе? Зар се владика Његуш обележио у српској историји само тамницама, батинама и продавањем народног добра?

Говорећи о зградама на Цетињу, Дучић прича:

„Конак овај прозван је у народу „биљарда“ с тога што је владика набавио уњ билијар и што се од тада почело играти на Цетињу у конаку билијара и карата“. Под звездицом: „Карте су и сада на Цетињу најмилија забава, која више пута прелази у страст; јер се често пута догоди да поједини чиновник изгуби сву своју годишњу плату за једну ноћ“

„Игра с картама није се ограничила на само Цетиње, него се почела ширити и по Црној Гори“.

„У вријеме кнеза Данила играло се на Црнојевића ријечи тако страшно, да су неколике имућне куће из ријечке нахије проиграле готово читаво своје имање“.

„То је дало порода кнезу Данилу да забрани играње карата на новце, али та забрана није дуго трајала“. (Гласник XL, стр. 28.)

Из овог такође врло ученог пасажа Дучићевог монументалног рада видимо прво: да се ни *владике* несу задовољиле само „простијем одром, неколикијем дрвеним столицама и игонама“, него да су још набављали билијар и карте. Друго видимо, да је или сам кнез Данило или његов наследник морао нарочито допустити играње карата у новце, кад она забрана „није дуго трајала“ . . . Каке лепе црте бира (или измишљава?) онај човек опишујући Црну Гору, који је толике године јео хлеб црногорски и који је на Цетињу по целе ноћи играо карата! Говорећи о историји Црне Горе, Дучић налази за врло важно по историју сриску то, што је граф Сава Влаисављевић, који је настојавао код Петра Великог да пошље у Црну Гору, полковн. Милорадовића, што је тај *граф био предак Никифора Дучића* (Глас-

ник XL, стр. 42, 16-та врста озго). Како је скроман калуђер, који се одрекао све сујете светске! Он се задовољава с тиме што је потомак једнога графа рускога и „сљедователно“ и сам граф, а само да хоће, он би тако исто историјски-научно могао доказати, да му је Ричард-Лавово срце, краљ од Инглеске, био рођени стриц! *O vanitas vanitatum!*

Да би показао, како су Црногорци грамзиви за новцем, Дучић нам прича како су црногорски губернатори, који су заузимали *прво место до владике*, продавали то своје звање за 100 цекина (стр. 43), како су се Радоњићи постојано придржавали млетачке републике, а кад она пропаде, Аустрије, „са којом су ступили у тијесно пријатељство, којег су се до последњег часа чврсто држали, *више ради своје личне него црногорске ошће користи* (стр. 44.) како је владци Петру II, једва пошло за руком да *подмикивањем црногорских главара* изагна из Црне Горе губернатора Вука Радоњића (стр. 44) како је Ивановићу, кога је Петар I дозвоа да уреди сенат, пошло за руком да уведе ред у Црној Гори *за то што је имао царе у рукама*. „Док се то све уредило, Ивановић потроши и своје и црногорске (?) од руске помоћи новце; *оставши без новца почну га и Црногорци остављати*. На пошљетку Ивановић би принуђен оставити Црну Гору и празнијех се руку вратити натраг у Русију“ (стр. 45); како владика Петар „имајући у рукама сенат, уређену гвардију и перјанике *у холицајном облику*, науми, да удари данак на црногорски народ, који до тада никоме ништа није давао. Раздјеливши га на три класе, удари на 1 један, на другу 2 а на трећу 3 фор. сребра. — Народ почне у глас ви-

кати и на владикy и на сенат, називајући их својјем *крвницима* и доказујући да се *Црногорци* кроз стотине година боре са својом пушњом и о својој брашаници без ичије помоћи *урав за то да не дају данак*. Тако *Црногорци* и данас мисле, али не смију да то изговоре. — Ушљед тога ријечка се нахија прва побуни. Владика Петар скупи неколике стотине Батуњана и удари на ријечку нахију те нешто оружјем а нешто *обећањем и митом главара поцијеса народ*, стријељавши неколико коловођа, натјера га на покорност“ (страна 46.)

Цео српски народ до сада веровао је и поносио се тиме да су се Црногорци „кроз стотине година о својој пушци и брашненици и без ичије помоћи“ борили за своју и целога српског народа *политичку* независност, да су светили Косово, а велики историк Дучић ево нам показа да је то веровање и тај понос без основа, него да су се Црногорци свагда борили само за то да никоме, па ни својој рођеној држави не плаћају ни једнога форинта данка на годину, па још усклицава да тако Црногорци и данас мисле „само не смију да то изговоре.“

Није вајде, Нићифор је не само велики научењак, велики историк, него је један од најмудријих српских државника, један од најбољих српских патриота!

Сада долази једно врло пиџантно место:

„А што су многе грубости у Црној Гори уништене, и што се почело тежити за хуманитарнијем и *љепшијем начином* у друштву и држави, то је заслуга *кнегиње Даринке*, као образоване Српкиње, која је имала одсудан утицај на кнеза Данила, и коју црногорски народ с поштовањем спомиње.“ (Страна 47.)

Хм, хм!... Какав ли је то љепши начин у друштву? Каква ли је нужда Дучићу да нарочито помиње како народ поштује своју владарку, нарочито жену кнеза Данила, када се то ваља и по себи разуме? Та он сам мало даље каже да је кнегиња Даринка, немајући мушкога порода, прогласила „Николу М. Петровића“ кнезом Црне Горе. Удовица једног владоца, која је у стању да „прогласи“ кога хоће за владоца, за цело нема потребе од сведочанства Дучићевог да је народ с поштовањем спомиње. Или да није Дучић чуо да је когод посумњао у то поштовање?

Интересантно је, да Дучићу ни један владалац Црне горе није био по вољи. За садашњег Господара Црногорског, или као што га он зове „Никола М. Петровића“ вели да је са својјем оцем, војводом Мирком „*продужио* владавину у Црној Гори, која је права слика, што би се најблажије могло казати, патримоналне средњевјечне државице“ (стр. 47.)

Та реч „продужио“ значи, да је и Кнез Данило управљао Црном Гором како се не допада г. Дучићу.

А шта би он хтео?

Ево шта:

„Да у овој јуначкој земљи српској мјесто самовоље владају закони *изведени на основу демократских начела*: слободе, права и правичности и грађанске једнакости“ (стр. 48.).

Мени се чини да је један од највећих правника дивио се закону кнеза Данила, да је велики мајстор словенскога права Богишић предузео да изради законе у духу народа црногорског, јер прави научници држе, да је опасно сваки народ утесати у један калуп, па

био он демократски или други какав, него да државне установе ваља удешавати према правним обичајима дотичнога народа и према ступњу његовога развитка, а ево Дучић хоће и по стењу црногорском, на мртвој стражи српскога народа, у *војничкој* и само војничкој државици, да обреће француски веркл: „Liberté, Egalité, Fraternité!“ Он хоће у црногорским селима Selfgovernment, хоће парламенат, хоће интерпелације, министарску одговорност, слободну штампу, слободу збора и договора и т. д. Најзад ово стереотипно декламовање још иде, и ако му је најмање место за Црну Гору, али кад се то доведе у свезу са начином како Дучић говори о *плаћању данка држави у опште*, онда излази на видик још једна велика сличност између њега и Васе Пелагића . . . Од куда је то да оба православна архимандрита, који су ступили на политичко поље, тако ударају на петролеум?

Међутим Дучић не напада само на владике, кнезове и поглаваре у Црној Гори, него и на сам народ јер ево шта вели на стр. 50:

„Са крвном је осветом веома развијена била и *крађа*; с тога је покретно имање било одвећ несигурно. Сваки се дан *кralo и иљачкало* како унутра међу племенима, тако и изван Црне Горе, *предводећи поједине чете* (у крађи и плачкању?!!) *први племенски главари*.“

Што је једном србождерска „Neue freie Presse“ казала за српски народ да није ни способан за културу, то наш јунак Дучић такође тврди за Црногорце на стр. 74 свог ученог списа:

„Ни један Црногорац, изузевши три споменуте владике, до сада који је изван своје домовине учио,

није имао стрпљења да редовно сврши науке, нити се наводи трагова да је од учења **ма којега** било какве користи у Црној Гори“; — и на стр. 93 вели за Црногорце да

„*Ни кошуље никад не перу сапуном.* Овоме се не треба ни мало чудити кад се помисли да се *до скоро ни један Црногорац не би ни пошто не само умно сапуном, него неби ни перчин очешљао.* Који би то учинио, био би на порузи у друштву, и сви би га сматрали да није јунак; јер: умивање, чешљање и глађење по њихову мишљењу само женскију доличи“.

„Али се сада већ и то опће мишљење промјенило. Војводе које станују на Цетињу не само што се лијепо чешљају и аромнијем сапуном умивају, него још и косу помадом мажу (то је ужасно! слагач.) То иде напоредно с' другим *луксузима* на Цетињу, и то је богме *приљетчиво!* Кад би сада устали владика Данило и Вук Мићуновић па то видјели, шта би рекли?“

• Смео би се опкладити, да би Вук Мићуновић нашао, да је Дучић већи научењак од Либига, јер док је Либиг доказивао, да се по количини утрошенога сапуна сваке године у једној држави може ценити степен културе на коме она стоји, дотле наш јунак Дучић налази да је умивање сапуном и чешљање луксуз, и сажаљева што је љубав к' чистоти *приљетчива!* . . .

Пошто је тако окупио народ у Црној Гори, Дучић се опет враћа на садањег кнеза (што он у осталом чини сваком приликом да га нападне).

Тако на стр. 55 свога списка вели:

„Кнез се лично по својој неограниченој власти мијеша у судове и суђење, он расправља најмање и

највише парнице како у сенату тако и изван њега гдје год се деси. Он може по својој вољи уништити сваку пресуду мањег и вишега суда.“

„И брачне и друге црквенске и духовне природе парнице расправљају и пресуђују кнез и сенат, *а митрополиту се усмено јави по перјанику само за распушт мужа и жене.*“

То доиста није у реду, лени г. архимандрите....

На стр. 60 истога дела прича се :

„А кад се свјетска власт одвојила од црквене 1851 год. кнез — — почне руговати и симовином манастира цетињскога, *окренувши приходе у своју касу*, а владици, архимандриту, свештенику и дјакону одреди плату из те касе.

„Поред тога и све владичанске манастирске закладе, као : одежде, митре, крстови, јеванђеља панађије и т. д. пренесене су у кнежев двор, гдје се и сада *неке* чувају у једној ризници.“

„Мало касније кнез Данило *урода* Цеклићанима Бобију манастира цетињскога земљу и пашу, прилог Црнојевића у ријечкој нахији, за 20.00 талијера. *И ти су новци унешени у кнежеву касу.*“

„Приходи од манастирских млина на Црнојевића ријечи и од рибе из манастирских ловишта у скадарском језеру, такође се уносе у кнежеву касу.“

На страни 113 свога дела износи Дучић црногорски буџет по коме приходи износе 175,000 а расход 52,543 форинта, па вели, да у приходима фигурира осем руске годишње помоћи од 45.000 форината још и *аустријска* помоћ од 20,000 форината, за коју нам прича како је она уговорена награда за неутралност

Црне Горе у 1866 год. ако би Талијанци погушали диверзију у Боци Которској, и за обећану помоћ. Пошто је показао да је у црногорском буџету претицало преко свију државних трошкова на чисто 122,957 форината, он завршује своје монументално дело овако:

„Из ове своте подмирују се дворски трошкови, и у опће кнез располаже с њоме неограничено“ (Гласник XL, стр. 114).

Да сумирамо каква излази Црна Гора према патриотском спису њеног бившег управитеља школа:

Због луксуза дворског народна привреда пропада; владика Петар II. Петровић најцрњи деспота, који продаје комађе државног земљишта и народна добра само да се награби новаца; кнез Данило и кнез Никола такође грабе себи народна имања и новце; главари народни подмитљиви; народ сам неће да плаћа никакав данак ником, и за то војује стотинама година, иначе је картадија, крадљивац, пљачкаш, прљав, јер мрзи на умивање и чешљање, не воли науку и т. д.

Овако може јавно писати о једној држави само онај, који је ма рад чега мрзи, који хоће да се свети.

А шта ли је то скривила Црна Гора племенитоме потомку графа Сава Влаисављевића? Што ли се тако разгневио Ахил Пелејевић?

ГЛАВА ЧЕТВРТА

Основи моралне величине г. Нићифора Дучића

«Tu l'as voulu George Dandin.»

Баш кад сам се ја запитао за што ли се мој херој тако срди на Црну Гору — пролазио сам „теразијом“.

На један пут зачух да ме неко виче.

Окренем се и видим да се један прозор на министарству просвете отворио, и на нему видех два чиновника, који ме зову да приђем.

Ја приђох, а они ми пружише једно писмо адресовано на ме.

Отворих, и пошав даље, читао сам ове ретке :

„Поштовани Господине Докторе,

„Читајући ваше успомене „На Граници“, прочитао сам и отворено писмо архимандрита Дучића и све оно што је следовало вашим успоменама, односно одзива арх. Дучића и његове назор-полемике. Опрости ћете, г. докторе, што узимам слободу, да вам у неколико дам материјала који би вам ваљда могао послужити за одговор на последњу брошуру г. Дучића, који се и онако одавна разбацује својим швиндлерством, и за то приступам к ствари.

Нићифор Дучић родио се у Шуми, пределу требињском. Прелазећи његово детињство и младост, као и изучавање богословских наука у Београду, узгред буди речено, да је учитељствовао у Мостару и затим се закалуђерио, избравши себи манастир Дужи код Требиња, где је издавна био игуманом његов блаженопочивши стриц. Његово калуђерство у манастиру Дужи не би имало никакве опорекe, да није, ваљда за његову велику несрећу, баш тада букнула буна неумрлог Вукаловића, војводе зубачког. Оставивши на страну све податке Омер-пашиног нашовања пре у Босни, а за тим у Херцеговини, споменућу детимице његову политику о „обезуружању“ босанско-херцеговачког санџака. Ње-

гова је та намера највећи отпор срела у Зубцима и пограничним племенима Црне-Горе. Неумрли војвода Вукаловић први је дигао барјак против тог насиља, и као што рекох, нашао је одзива не само код својих Зубаца, него му се одазваше и Суторњани и Бањани и Гичани са Шумом и од чести са *Поповим*. Било би дуго овде отпочети описом развића ове славне буне, која ће у историји заузимати доста јасно место, јер ми није ни цел; доста да се дотакнем момената тичућих се главног задатка мог писма.

Војвода Вукаловић у свом предузећу, да се одупре тирјанству варвара, отпочео је своју борбу и развијао је витешким напорима и одзивима свију племена херцеговачких тако, да је његова борба ваљда иза Косова прва побудила саучешће образоване и уманитарне Европе. Није месец трајала његова борба, она се продужавала све то више ширећи се и узимајући простора и гласа. — Калуђер Дучић, прво питомац неослобођених крајева у Београду, за тим српски православни учитељ у Мостару, а најпосле калуђер у манастиру Дужи, у центру устанка, као патриота, затвара зидине манастирске и позивље башибозуке Требињске да га бране од ајдука, неверника и издаица Султанових. Забадава преклињања честитог капетана Луке Петковића, усташи, а по калуђеру Дучићу арамије херцеговачке, биле су немилосрдно све одбијене од манастира! Баштинство Дучићево, јер му је стриц био игуман — а по његовом степенику родства печатаном на Цетињу, по праву наследства њему је припадало, он га је заједно с Турцима бранио од бунтовника херцеговачких. Четници Вукаловића одлазећи ради диверзије к Утову

(Клеку) или Попову, морали су манастир Дужи обилазити као најопаснији пролаз, јер су га Турци Требињски бранили са младим калуђером Дучићем. Али свакој слави има конач. Побунило се Гацко и Бањани а и Језера са Шаранцима не мирују, пуста Дуга није шала — а Никшић треба помоћи; шта је горе, пусте наше не маре за манастире, њима пролазак Дуге треба форсирати. Не сами Требињани са низомом него цела Херцеговина, која се клања, грикупља се за тај поход. Одузета стража манастиру Дужи; тим непредвиђеним случајем, млади калуђер својим присталицама обавештен да Ситницу у Зубцима ни за Бога усташи не остављају, да им не би тврду Суторину непријатељи одузели, оставивши га верни башибозуци, побоја се за живот и бежи Мостару под закриље силног царевог везира - Омер-наше. Јест, господине докторе, млади калуђер Дучић, кад је видио да је остало толико пушака у тврдом Требињу тек да могу бранити чаршију, тада је побегао у Мостар, и манастир оставио судби, не предавши га на молбе усташима, којима би од предсудне користи био за нападаје на Требиње, у почетку кад је Требиње било безоружано и без царске војске. Али је калуђер Дучић имао друге рачуне, — благо манастирско!! — Побегавши у Мостар тамо је у закриљу силног Омер-наше комотизирао неколико месеци. Како било, пошто је се наживљао Мостара, видимо га где са пратњом сеиза и низама преко Билећа и Требиња долази на Зубце, и то као изванредни посланик и опуномоћеник Омер-наше, да предлаже мир војводи Вукаловићу и осталим војводама. Како се је он примио тог посланства и из каквих побуда, он ће најбоље знати, доста је да је тим послан-

ством дошао и исто пуноверно образложио усташким четовођама.

Устанак, о доласку посланика Омер-пашина, калуђера Дучића, био је у највишем жеку и својој слави, тад кад су већ придлазили и добровољци са разних страних, између осталих мимогред буди овде напомењено име Мијаила Зеге. Како је пак Дучићево посланство било примљено у усташком логору, нико неће посумњати, но између осталих околности треба правду рећи, е је војвода Вукаловић злу игру замишљао са бедним калуђером, која се после, код доброг до крајности војводе, изродила у милост. *L'ambasciatore non porta pena* вели талијанска пословица, али те пословице нису знали усташки у први мах, и калуђер је о длаци остао, не ваља као Омер-пашин посланик мира, него као манастира Дужи спацаја. По смиловању остао је у таоцима код чета и дуго се мотрило нањ, био је по новим методама „под полицијским надзором“. Ко познаје простодушност српског јунака и његово великодушије, тај се неће смешити Вукаловића доброту, која је и онако разним анекдотама освештана. Пошто је калуђер Дучић мирно издржао неко време обзривост усташку, би му поверено провијантско пискарање а за тим поверена једна чета његовог племена, која је, узгред буди речено, позната у Херцеговини. С том својом четом, уз другог главара, он је остајао за резерву. Но за велику срећу његову, тада се некако случило и посланство мог пријатеља сардара и попа Пера Матановића. Да не би улазио у подробно разлагање историчких факата тог времена, доста је напоменути овде распре које су се изродиле измеђ великог војводе Мирка и Луке Вукаловића. Како било,

видимо од једаред, да се на Цетиње позивље калуђер Дучић и Мијаило Зега, последњи натезанем подужим одлази на Цетиње, а калуђер триумфално одмах позиву покорно се подчињава. Овде пак настаје друга епизода Дучићеве дволчности, која ће најбоље објаснити црте његова карактера. Оптужен долази на Цетиње сербез и слободно се шета, млади Кнез, који је тек ступио на престо, поклања му своје поверење. Црна Гора у најопаснијем рату, бори се за своју управ битност, а калуђер без војске и без боја добија командирски грб. — Зега дошавши доцкан на позив, ставља се у тавницу, стрени за главу, пушта се, и на бојном пољу тек за упорну храброст добија сердарство, док Дучић седећи у главном стану или на Цетињу добија архимандритство. Црна Гора закључи мир мало иза тога, јер је тако морало бити, Вукаловић са својим остатцима потуца се по Белој Гори — принуђен силом околности, да и он преко Аустрије и Русије, ако не за себе, оно бар за свој мили завичај, закључи засебни и достојни мир у Дубровнику са Турском, без назови-војводе Дучића, који у то време седи у цетињском манастиру, у црвеном појасу и у највишој милости двора, поправљајући или боље накарадећи „Јуначки Споменик“ песме великог војводе Мирка Петровића. Сва неспоразумјења и све невоље које су постојале између храбрих и славних војвода Мирка Петровића и Луке Вукаловића, биле су плод сплетака Дучићевих, као што ми се не једаред жаловао у Одеси Вукаловић, а за ово, г. Докторе, имам довољно сведока који ће потврдити овај мој навод. Под ове исте сплетке, могли би подвести, и жалосни пријем

добровољца Зега, кад је први пут ступио на Цетиње, а затим оправдао се до извесног времена.

Мир, као што рекох, настао је у Црној Гори па и у Херцеговини, а с миром и слава Дучићева. — Обдарен природом да се безобзирном инсинуацијом увлачи свуда, он је олако, особито тада, могао достићи свој врхунац на Цетињу.

Цетиње је тада било без икакве интеллигентне снаге. Њаз млад, војвода Мирко неписмен и ако општроуман, веровали су калуђерској притворности Дучићевој, придодавши к тому да је и митрополит Иларијон код свог самоуког свештенства сматрао га као десну руку; а како не би? — та он је свршио богословију у Београду! — Мало по мало он је на Цетињу достигао врхунац своје славе. Нико му није пребацивао његова недела у Херцеговини, јер како било, он је подржавао сујету неких двоглавница црногорских, опадајући војводу Вукаловића, и цељ је у потпуном смислу достигао, јер је сујета слепа, а слава једног пушкара није се могла трпити. — Поправљајући „Јуначки Споменик“ коме је и предговор написао, стекао је код људи неписмених славу списатеља, а описавши „бој на Грахову“ у Орлићу, који је чланак верно украо или боље копирао „бој на Косову“ од Медковића, још више омили господи, те постаде доглавником над доглавницима. Био сам му учитељ талијанског језика, и сећам се врло добро његових одношаја, за живота Миркова, с неким незадовољним људима, док је међутим и пок. Мирку ласкао. Кад би све околности, његовог борављења на Цетињу испричао, далеко би мојим расказом отишао, но се опет по невољи враћам на његов

силни утицај на Цетињу, да би извео последице, које су га навеле те је написао пасквилу против Црне Горе.

Шкакљиво је овде да вам говорим о свима несугласицама, које су постојале између Црне Горе и Србије, особито од 1862 до 1864 год. Оставивши на страну путовање у Црну Гору честитог Бучовића и дочек од стране војводе Мирка, и све сличне околности, довољно ће бити кад се напомене потпуно сагласије постигнуто 1864 год. Ко је највише прегао да се то сагласије постигне, и једна и друга влада братских кнежевина добро зна, да је то дело било попа Сундечића и да је баш у то време на противној страни био изображени калуђер Дучић. Споразумљење се постигло и видимо кумство и све знаке најтешњег братства успостављене. Долази и 50-то годишњица ослобођења Србије, и архимандрит Дучић као противник Србије на Цетињу прима се посланства и преставља Црну Гору са Петром Вукотићем на светковини, ево како: баш тада се вратила на Цетиње кнегиња Даринка са свога странствовања по Европи; вазда се враћала пак онда, кад су је на то нагониле финансијске околности, т. ј. кад би исцрпела све субсидије, које је она лично, а не Црна Гора добивала од оних неких дворова, које калуђер спомиње у својој пасквилу против Црне Горе. За изасланство Дучићево у Београд, кнегиња Даринка је највише подупирала, док је њен глас на Цетињу био још тада одсудан. А шта ће се, симпатија и антипатија играју велику улогу, особито код женског света, и калуђер је кн. Даринки симпатисао, као спољно најуглађенији тада на Цетињу између тако званих „ускогаћа“, јер није више било владике Његуша да му конкурише. — Светковина је прошла, Дучић се вратио из Београда, и на Цетињу

рек'би настаје пауза. Овде би се могла само једна примедба увући, а та је: да против свога обичаја видимо кн. Даринку више од две године боравити на Цетињу, зашто? ваљда још није била поправила своје финансијско стање!!? — Сад баш наступа епоха најзначајнија државничког Дучићевог ауторитета; наступа 1867 година, година изложбе париске. — Књаз Никола наканио се да путује у Париз, собом води најсјајнију свиту, а војвода Мирко прати га до Беча. На Цетињу остаје за заступника војвода Петар Филипов, стари и хроми сенатор из Лешанске нахије. — Где су се ковали планови о догађајима тадањим, трудно је погодити, али околности бацају сумњу.

Кнегиња Даринка не иде у Париз с кнезом, но свраћа у Венецију и ту се настани; калуђер Дучић са своје стране напушта својевољно манастир цетињски и склања се у Дубровник, све рек'о би мирно. Одједаред из Дубровника полетеше депеше у бели свет, да је свеопшта буна на Цетињу бугнула противу књаза и његовог дома, и то велеиздајство товари се на војводу Машу Врбицу, чак се објављује да је и војвода Петар Филипов постао жртва, бранећи дом свога господара. А на Цетињу и у Црној Гори? Мир и ред у потпуном смислу, ако само мале изузетке учинимо о колерини, која се тек тада почела појављивати, а за тим је ужасне покове учинила у Црној Гори.

Него на страну с колерином; одмах истом су депеше полетеле у свет, у Боци Которској појављује се на свакој пошти прокламација на Црногорце, у којима се позивљу да прогоне кнеза Николу и војводу Мирка као тиране и глобације црногорског народа, или да се

на парчад исеку, јер незаконито седи на престолу, који припада кн. Даринки, као законитој жени славнога кнеза Данила. Редакција прокламације била је написана старославенским дрвеним стилем и писменима како би ваљда боље могли је читати црногорски самоуци, који су писменост црпели из часловца. Један део прокламације био је послат поштом преко Рамадановића за Црну Гору, који је ту и остао; други део носио је у Боку да растурује Господин Ђорђе Алексић трговац из Дубровника, кога је несрећа пратила тек што је ступио у Боку, јер га недалеко од Ерцег-Новог близу намастира Савине, дочека Сава Херцеговац (пекар), те с једним другом отму торбу са прокламацијама а њега испребија и оставе на сред друма. Тешко да је која од тих прокламација продрла у Црну Гору, јер су све похватане у Боци и власти предате; но овде загонетно изгледају депеше страних новина, које су умишљај као свршени чин јавиле; све ово било је главним предметом подужег говора, и свеопшта сумња како у Боци тако и у Црној Гори пала је на калуђера као аутора тих прокламација. Истина да је он одмах писмом се правдао кнезу Ннколи, да он није у томе крив, али кад га је кнез позвао на Цетиње да се оправда, он је нашао за добро да Дубровник напусти, и збацивши калуђерско рухо а натакнувши цилиндар, да бежи под закрије лава млетачкога, код своје меценатке кнегиње Даринке, где је подуже времена остао. Овим објективним описом мислим, господин докторе, да се олако могу протумачити све слеђујуће пакосне измишљотине Дучићеве против Црне Горе, у којој је нашао не само уточишта, него и највишег поверења и таште славе.

1868 године, после тога, ја сам га први пут срео на варош-кацији 28-ог маја, а 4-ог јула у старом здању бр. 5, где ме је напао, да је омладина убила кнеза Мијаила. За тим даље не ћу, јер београдски живот ње-ов биће вама боље познат, но што је мени.

При послетку једно ћу вам само још напоменути. Нићифор Дучић припада једној доста сиромашној породици у Шуми. Истина био је калуђер, а за тим и картама на Цетињу ваљда стекао капитал, али капитал, којим он располаже, капитал, којим је куповао грофовства по Далмацији, не може оправдати да му је од оца у наследство припао. Него како било, манастир Дужи више не постоји; Турци га спалише са свим књиговодством, ако га је било. И ова копрена нека му служи као заслуга његовом великом патриотизму.

Свршавајући, Господине Докторе, опростите ми моју дрскост и слободу што вам упућујем ово писмо, које у изводу или како вам се свиди можете јавности предати, обећавајући Вам, да ћу за све изложено, ма где било, лично одговарати.

Остајем Господине Докторе

Ваш

Свећерни поштоватељ

Марко Мариновић.

ГЛАВА ПЕТА

Војвода

«Возбраној војеводије
Побједителнаја . . .»

Црквена песма.

«О моме јунаштву свједоче моје
на четири мјеста пробушене гаће»

Н. Дучић, у

свом службеном писму, коман-
данту јаворскога кора, пуковнику
Чолак-Антићу.

И дође жељени часак, да се васкршава слобода и уједињење народа, и дође часак, да се каје Косово.

И калуђер, чија смо славна војводска дела у херцеговачком устанку видели мало пре, умеде да добије команду читавог добровољачкога „кора“ у нашој јаворској војсци.

Колико је у том „кору“ било војника не знам, али је вероватно да их је било десет пута више него у чети из Шума, у којој је Дучић у Херцеговини командовао „под полицијским надзором“, као што се у горњем писму каже.

Наш калуђер, и ако се у војничкој науци и уметности разуме колико г. Ђорђе Христовуло у лекарству, врже на се знаке пуковничке, па оде да командује јаворским добровољцима.

Ја не знам на каквим се војничким разлозима оснивало што је Дучићу поверена тако велика команда, али да он тако високо поверене и благовољење није оправ-

дао својим војничким делима на Јавору — о томе као да нема разних мишљења међу правим официрима јаворске војске.

Ја несам био на Јавору, према томе не могу гарантовати је ли све истина што се прича о Дучићевом „ратовању“ и „јунаштву“ за време првога рата (у другојме није се зањ чуло ни да је жив), али ако је *иола* истине (а где год има дима мора да има и ватре), онда је грозно. . . .

Ево шта причају официри и његови ратни другови, ево шта прича поглавито његов нераздвојни друг за време целога рата који га је допратио с Јавора у Београд, кад је био „рањен“, а то је Риста Илић „Сеничанин“.

„Колико се Дучић разметао својим „јунаштвом“ доказује ова мала сцена, која се догодила у штабу. После некакве „битке“ добровољаца с Турцима, дође Дучић у штаб и стаде причати, како је у тој битци сопственоручно убио некаквог турског старешину, и како је његовог коња узео себи. Кад у једној зобници на томе коњу — одсечена глава једног нашег народног војника. Такав је то делија био, кога је Дучић „посјекао“. Из освете Дучић је после непрестано јашио тога на бојишту отетог коња.“

„Тек што Дучић исприча то своје јунаштво и оде, не лези враже, дође његов пријатељ г. потпоручик Квеквић, који, не знајући шта је Дучић мало час казао, стаде причати, како су *иосле* битке, *војници* ухватили једнога пустог турског коња „па — вели — „како је Дучићев коњ оромио, то му одведосмо овог ухваћеног турског коња.“ Разуме се, омирски смех у штабу.

„У осталом Дучић је ако не више, а оно бар толико исто проводио времена у главном штабу, колико у своме логору, који је био 2 сахата далеко од штаба.

„Тако се десило, да је Дучић и 22-ог јула 1876, кад су Турци напали на његов логор, био чак у штабу, где је комотно седео за ручком. Један његов коњаник догалошира сав у голој води. Здравко Стојановић, који га је први угледао истрчи, пред шатор.

— Шта је? —

— У нашем логору се учини несрећа и покор и од свијех добровољаца! —

Здравко се омах врати у шатор, па рече Дучићу:

— Диг' се да идемо, тамо су Турци напали! —

— Море — одговара безбрижно војвода Дучић — нек се пушкарају мало!...

„Тек после 4 сахата отишао је војвода својој војсци и — наравно није је више нашао.... Она беше већ разбијена.

„Колико је Дучић био неспособан за командовање доказује факт, да му је одузета команда, да су његови добровољци пробрани те су од њих начинили два баталона, који су поверени један капетану Митру Ковачевићу, а други потпоручику Сими Петровићу. Мора да се том приликом жље говорило на Јавору о јунаштву „војводе“ Дучића, јер он је нашао за нужно да одмах доказује Команданту јаворске војске, како је он доиста јунак. Као најјачи доказ навео је своје — гаће... У томе акту, који и данас чува пуковник Чолак-Антић, налази се овај славни пасаж: „О моме јунаштву свје-

доче моје на четири мјеста пробушене гаће“. Артиљеристи и професори науке о оружју, дуго су разбијали главу о том питању, какви ли су то пројектили, који су могли ранити војводине гаће, а да панталоне остану читаве, и нашли су да они несу могли доћи с поља...

„Изгубивши команду, и видећи да није довољно кад су човеку само гаће рањене, он стаде симулирати да је и сам рањен, и то од *гранате*, и оде у Ивањицу да се „лечи.“ На путу га сретне лекар, у кога је сва јаворска војска с правом имала највише вере. Тај лекар, чим је угледао Дучића онако искривљена на коњу, заустави свога коња.

— Шта је то г. Дучићу? —

— Ето, рањен сам од *гранате*! —

Лекар хтеде одмах да сјаше и да му прегледи рану, али Дучић га у томе спречи уверавајући, како му је рана „*већ превијена*“ и оде даље.

„Кажу да нема лекара у Србији, који би се могао похвалити да је *видео* Дучићеву рану, и ни један од официра јаворских, ни један његов добровољац не верује да је он био рањен, доказујући да је просто пао с коња те се мало нагњечио.“

„Међу тим он је имао образа да у Београду позира као „рањеник“ и да на тај рачун прима врло високе визите, и врло велика одликовања.“

Ја не смем да верујем да је Дучић могао своју страст за симулирањем терати тако далеко да вара и самога Врховнога Команданта. Али он би лако могао доказати да је доиста био рањен, па да запуши уста свету. Треба само да зовне једну лекарску комисију,

па да јој покаже место, где је био рањен. И од најмање ране остаје траг целог живота на човечијем телу, остаје ожиљак (Cicatrix, die Narbe). Та кад се целог живота познаје траг од пелцовања, за цело ће се познавати и место, где је ударило парче гранате! —

Када сам ја писао моје ратне успомене „На граници“ и када је ваљало у кратко поменути, шта се радило и на Јавору у почетку рата, ја сам већ имао у рукама не само дописе услужних кореспондената, који су по новинама трубили ратну славу Дучићеву и који су окитили календаре његовом јуначком сликом, него сам знао и целу другу страну медаље, али ја несам хтео да се користим ни једним ни другим. Да помињем славу Дучићеву несам хтео, јер сам, познавајући човека, могао мислити колико у оном хвалисању има истине, а да помињем црне гласове о њему, несам хтео, ево за што. Све што има идеално у мени бунило се и противу самога помисла да човек, који је у Србији онолико одликован, и онако сјајно издржаван, може бити макар из далека налик на ову слику коју сликају његови ратни другови. Волео сам претпоставити да је то све измислила завист или каква лична освета, па за то несам хтео да употребим ни једну белешку од оних које сам о Дучићу већ имао. У место свега тога ја сам се задовољио тиме, да само напоменем једну депешу, како Дучић у мало није узео Нову Варош, али „Турцима придође помоћ од некуда“.

А како је Дучић захвалио на тој штедњи?

Он је с једне стране толико сигуран у својој војничкој слави, да га је оно „од некуда“ ражљутило као да му је човек изнео све његове грехе на јавност; а с

друге стране толико је сујетан, да хоће да се о њему јавно говори, па макар то било само у полемици, која ће му тешко на част служити. С тога је на ме напао тако, да ево прети опасност од читаве једне литературе о таквом предмету, као што је — Дучић.

ГЛАВА ШЕСТА

Књижевни критичар

»Море кале, не задевај кавгу,
Море кале, можеш да накаљаш».

Слободно по народној песми.

Еле онај калуђер, којим се онако добро — бибер туца; онај војнички, дипломатски и књижевнички „смирени“ раденик, онај велики војвода из херцеговачког устанка, онај патриота што црта владаоце и народ у једној српској држави као издајнике, лопове и неумивене варваре; онај државник, што је на њ пала сумња за извесне бунтовничке прокламације; онај рањеник јаворски, што не да лекарима да му виде рану — он се нашао да критикује моје ратне успомене „На граници“ и да ми због њих каже, да сам непријатељ српског народа, да исмевам оно што је за поштовање, да сам цинички напао на српску војску, на православну цркву, на српску народну скупштину, он мене пореди са соф-тама, и т. д.

Ја не ћу да браним моје успомене „На граници“. Оне су већ у рукама српских читалаца преко две трећине, и ја могу мирно да чекам исправке и допуне правих пријатеља српске војске, рад којих сам то дело

и штампао као рукопис, пре него што би га дефинитивно израдио и као свршено дело наштампао.

Али чиме доказује тај господин, што своје име придева другима (јер сваки зна, да се у турском језику зове „софта“ онај калуђер — дервиш — који сабљу паше, и који ратује), оно, што је у својим „отвореним писмима“ изнео против мене ?

За што он налази да сам увредио српски народ, српску војску и цркву ? Ево за што :

Што сам за ђенерала Черњајева казао да је мршав и ћелав, и да носи увоштене бркове; за то што сам поменуо чиновничку качкету г. Прендића; што сам се нашалио са г. Микићем и Стојадином Радовићем, као парламентарним украсима наше скупштине; што сам за два човека у калуђерском оделу, који су ми били сувише далеко да би их могао познати, казао „до два црна калуђера“; што сам за једног артиљеријског капетана причао, да „онај“ муца кад излази на рапорат; што је један кавалеријски официр казао једној госпођици, да је воле као свога коња; што сам за командантову собу, у којој се о највећим војничким тајнама говорило, казао под наводним знацима „свјатаја светих“; што сам мога пријатеља Магдаленића дирао, јер је испрва држао од неких забрана да су турске колоне; што сам причао факат који је познат читавој десетини хиљада људи, да су нас 20. Јуна 1876 чекали на алексиначком мостобрану картечом; што сам наше најмлађе другове и пријатеље у јужно-моравском штабу од милости називао „децом“; што сам цитирао депеше званичних новина, по којима је наша војска у почетку првог рата свуда победоносно продирала, и ако у ствари није тако сјајно

стајало; што сам причао и ситнице бденисања ноћњег по штабовима; што сам се усудио казати за нашег по-силног у Тешици, да је пре рата трговао „сос седум хиљади гроши“; што сам за једног кавалеристу казао, да му мамузе чине „цак-цак“; што сам опинуо оног начелника ђенералштаба, који није знао, колико има од Вукаће до Прокупља, али је знао како се лечи срдобоља; што сам испричао један разговор, који се водио под хладником пред штабом у Тешици, који је и сувише карактеристичан за расположење многих људи после наших првих неуспеха 1876 године, и што сам причао како је у том разговору неко назвао наш први рат „новинарским“ ратом.

Ето то су докази, које Дучић цитира из мојих успомена у потврду својега тврђења да сам ја ципички исмевао оно, што није за исмевање: и народ, и војску, и официрски кор, и цркву, и митрополита и т. д.

Боже, Боже, да је пустог слободног времена, у коме се нема никаква посла, а у коме се вуче велика плата, као што је Дучић толико година вукао у Београду, докле га министар просвете не постави за библиотекара, на велико изненађење свију осталих министара (а већ о осталоме свету и да не говоримо колико је зинуо од чуда), да је, велим добро плаћене доколице à la Дучић, ала би се једна велика шаљива књига могла написати о овим његовим доказима моје непатриотичности!

Или зар није то смешно доказивати да је издајство отаџбине, кад се каже за једнога ђенерала да је ћелав и да има навоштене бркове као какав Мађар?

Има ли ишта смешније него кад се вређање уставности и скупштине доказује пецкан ем оних скупштинара,

од којих је један после изгубљене битке мраморске желео мир с Турском „па макар *пола там, пола там*“ — а од којих други сам за себе каже да припада партији *социјалне бирократије* и да кадкад подноси у скупштини интерпелације само за то „да по неком министерчету вади душу на памук“ ?

Има ли ишта комичније него кад онај калуђер, који је скинуо камилавку а натукао цилиндар рад онако *монашеске* цељи, брани од мене православну цркву-свјатаја светих и — српског митрополита ? Ја мислим да се ни један читалац није тако слатко насмејао, прочитавши то место, него што је се сигурно насмејао г. Митрополит.

Господе, каква би се киша веселих досетака могла написати о гњеву калуђера Дучића што је један кавалерист-фанатик сравнио једну девојку са оним што му је најмилије, са својим коњем... Да не говоримо о томе што он, калуђер, боље зна како ваља с *девојкама* разговарати, него кавалеријски официри, али зар је он, војвода, такав *Sonntagsreiter* да не зна ни то, колико прави коњаници воле свога коња ?

Та само да имам толико времена да цитирам само она писма и усмене изјаве, које сам добио баш од оних официра које он бајаги брани од мојих „вређања“, пошто је изашло његово друго отворено писмо, па већег думбуса не би требало. Али то ћемо причувати за доцније, кад будемо имали више времена, и кад наш велики Дучић даде нову прилику да о њему јавно говоримо.

Па онда онај страشان кримен *læse Majestatis* противу српске војске што је један посилни пре рата трговао „сос седум хиљади гроши“ и што једном коњанику чине

мамузе цака-цак ! Тај па́тос, она трагична узвиживања поводом тако судбоносних детаља, којима наш критичар парадира !

Помислите како је непатриотично с моје стране показати да је онај начелник штаба, који тако добро зна лечити од срдобоље, наредио да колона с Вукање пође на непријатеља истога часа када и суповачка колона, и да *заједно* отму Мрамор, и ако вукањској треба да машира 6—8 сахата док дође до објекта, баш и кад на путу не би нашла непријатељског отпора, а суповачка удара на тај објекат, чим пређе преко старе границе ? Зар је упропастити прву и главну атаку једне војске, од тако малог уплива на њен морал, и на цео ток даљег ратовања, да се о том не сме ни речи казати ?

Али највише се ухватио наш критичар за ону фразу, коју сам ја испричао под наводним знацима као *туђе речи*, фразу да је наш први рат био „новинарски“ рат, и хоће на силу Бога да представи, да је то *моје* мишљење, и ако сам ја, хвала Богу, у свима списима па и у томе, имао свагда куражи да кажем шта је моје мишљење. Ко год хтедне прочитати дотично место у мојим успоменама, тај ће се уверити, да је то сламка за коју се Дучић хвата, само да се не удави у полемици коју је тако лако мислено почео због оног : „али Турцима дође помоћ од некуда“. Та ја сам у мојим успоменама често причао, такође под наводним знацима, шта је непријатељ српски Мајерс о нашој војсци и нашим биткама писао из турског логора. Зар је с тога његово мишљење и моје ? Ја сам га на сваком кораку комбатирао, као што сам оспорио и ономе, што рече за наш први рат да је новинарски. Та то је јасно и онакоме човеку као што је

Дучић, али њему иде у рачун да је оно *моје* мишљење, да би могао декламовати са фарисејском срџбом. Та декламација износи читавих 5 штампаних страна у његовом другом отвореном писму, и он је тако без икаквог такта наспрам онога, што не треба увлачити ни у какву дискусију, да узвикује овако :

„Може ли бити грубије увреде од ове српском народу у Србији који је као што се зна, драговољно и с неограниченим повјерењем положио у руке својега Господара Обреновића IV читаво своје имање и живот својих синова?“

Ах, драги господине Дучићу, није нужно било да ви чак из Шума дођете да нам кажете како ми волемо свога Господара, и с колико смо поверења положили у Његове руке свој живот и своје имање, али зар вас није стид и срамота, да у једну полемику, која се заподела због ваше ситничарске сујете, уплећете име Онога, који је светиња и персонификација народа, зар вас није стид да сваки час потезете и саму круну, као кебу иза паса? Међер калуђерима, као што је Дучић, није ништа неприкосновено и свето на овоме свету!

Али што се ја заносим, те ценим озбиљно, што Дучић ради? Та цео његов напад на моје успомене није ништа друго већ грозничаво нестрпљење што се од после првога рата па до његовог првог отвореног писма, дакле преко три године, о његовој слаткој личности није ништа говорило; он је морао наћи ма какву прилику да из свога мрака искочи на јавност, па ражљућен што није постао начелник министарства просвете, на које место мишљаше да већ има тапију, он дочепа прво што му је

пало шака, да критишући то, покаже свету српском какав је он јунак, војвода, наученак, дипломата и т. д.

Ко у ово не верује нека прочита његово друго отворено писмо мени, на ње се уверити, да у тој брошури од 43 стране, нема ни трећина што би била критика мојега списа „На граници“. Оне друге две трећине говоре са отужном бљутавошћу о његовом драгоценом „ја“, о његовим славним делима.

Да наведемо само неколико примера тога безграничног хвалисања самога себе

„Те сам и ја једино из вруће жеље и љубави за ослобођење и уједињење српског народа од 1860. године до данас био у четири (?) велика рата и у *много* бојева, и у сваком сам овако под камилавком с крстом (?) и сабљом у руди командовао *не стотинама, него хиљадама Срба-јунака*, па ни у једном од тијех ратова нијесам се осрамотио ни застидио ни као војник ни као командант ни као архимандрит.“ Оно истина очевидци, бар из једног од та *четири* велика рата причају, да у оном судбоносном тренутку када су му гађе онако загонетним начином ранене, г. Дучић није имао камилавку него официрску капу са два ширита на глави, да он онда, оставши без својих „хиљада јунака“ беше се пришљамчио као *гледалац* батерији г. Цинцар-Марковића, не само није имао крста у руди, него није имао ни потребе ни своју бритку сабљу да излаже назебу — али све је то за љубав фразе: „крст и сабља“ а главно је да нам загрми, како је он у *четири велика* рата командовао *не стотинама него хиљадама*. Што вели да се у та 4 рата нигде није *застидео* то му верујемо, он је ту

способност одавно изгубио, али да се није нигде *осрамотио*, то ће други оценити.

„Ни један још војник — грми наш генералисим даље — из тијех хиљада Срба којима сам командовао (и паки) и у бојеве водио, не рече то што г. Др. Владан рече. А ваља да ће ми вјеровоти да је било под мојом командом војника који су и у редовним великим војскама били добри и способни официри“.

Као што је Талма имао част да игра театар пред партером од самих краљева, тако је наш војнички глумец Дучић командовао војскама од самих способних официра из великих редовних армија.

„То што рече г. доктор — наставља крст и сабља — не рекоше ни главни команданти, којима је моја команда била потчињена (каква снисходителност српскога Тирена!) у тактичном односу (срећа те није и у интендантскоме). А Врховни Заповједник српске војске после првога рата придјенуо је својом властитом храбром десницом на моје (ах!) слабе прси, златну медаљу за храброст“.

Апстрахирајући од овог новог увлачења у дискусију Онога, што је неприкосновена светиња сваком образованом грађанину уставне државе, шта доказује златна медаља за храброст на „слабим прсима“ (ах, господине, ваша слабост није у прсима, него на жалост на са свим другом месту!) калуђерског јунака? Она доказује да је Господар желео да се сваки награди по заслуги. Рана стечена на бојишту довољна је основа за поменућу медаљу. Врховни Команданат није могао најпре изаслати лекарску комисију да се увери да ли је г. Дучић доста рањен или није, него је, са свим природно, морао

веровати кад се један команданат врати с бојишта у Београд да лечи своје ране, да је доиста рањен.... А ако та рана буде доиста онако проблематична, као што се говори, и као што ће се говорити докле се год лекарски не констатује њен ожиљак — онда нека г. Дучић окараактерише сам свој поступак на срам самога Врховног Команданта.

За тим ме позива г. Дучић к себи да ми покаже „и више одличија и похвала истински стеченијех на бојном пољу у ратовима: херцеговачко-турском (та су одличија ваљда од Омер-паше?), црногорско-турском (та су одличија од онога владоца, кога је Дучић такође лепо накитио у своме ученом спису „О Црној Гори“, и о коме извесна прокламација говори да би га ваљало протерати као деспота?) и оба српско-турска (већ како је ова добио то сви знамо)“.

Хвала на љубазном позиву г. Дучићу, али није нужно да вас узнемирујем у вашој смерној калуђерској ћелији, ја сам излог свију ваших ордена видео свагда кадгод сам последњих година отишао у цркву, на вама самим, па било да сте стајали на ћошку десне певнице, одакле цела црква може добро видети све ваше ордене, било да сте служили службу Божију, јер и онда су ваши ордени на вама. Али верујте, да се ја никад од тог сјајног излога несам уплашио, јер ја знам да сви ордени и све колајне овога света не могу прибавити ни коме ни мрвицу праве људске вредности, ако је у човеку самоме нема.

Али да видимо како г. Дучић даље критикује моје дело „На граници“:

„Али је за мене најдрагоценије ошће признање и поштовање српскога народа (?), који је прозрио да кроз 20 година борбе и разнијех великих тешкоћа, нијесам се борио за чинове, него за народно ослобођење и уједињење. Јер што сам био прије ратова, то сам и сад послје ратова“.

А молићемо, где и чиме се то доказало да српски народ толико поштује г. Дучића, да му толико признање указује? Колика скромност! Па онда колики је то цинизам казати да се није отимао за чинове баш мени, коме је г. Дучић дошао у канцеларију санитет. одељ. Мин. ун. дела, кад је изашао указ за г. Пецића, да обали дрвље и камење противу свога толикогодишњег протектора г. Јов. Ристића, што није њему дао начелничко звање у Министарству просвете, него г. Пецићу.

— Мој господине — грмио је тада расрђени Дучић — зар се тако награђују политички пријатељи? Ја нећу више да идем на скупштину.

— Али за Бога, г. Архимандрите — трудио сам се ја да га ублажим — та ви сте сами градили закон о реорганизацији министарства просвете; за што остависте услов да начелник мора имати диплом свршеног факултетског образовања, кад сте аспирирали на то место? Ви најбоље знате ваше — академичке титуле?

То све није помогло. Због тог недобивеног чина начелничког, Дучић постаде од највећег пријатеља, највећи непријатељ г. Ристићу, и ишао је редом код виших чиновника, код тадашње опозиције а садашње владе да се с тиме похвали, разуме се у каквој платонској намери.

„Што сам био прије ратова то сам и сад послје ратова“.

Неће бити г. Дучићу. Пре ратова били сте сјајно издржавани благодарједанац диспозиционога фонда, а сада сте чиновник с правима, платом, и пензијом окружних начелника. И колико сте грамзили за том платом и за тим чином доказује најбоље то, што сте се између осталог (што можда разумете), примили једнога посла, који тако отњуд не знате, као што ја не знам кондаке, стихире и тропаре, а то је — нумизматика.

„С овијем — наставља г. Дучић критику мога дела — не кажем да ми нијесу нуђени и чиновни, за које ћу остати до смрти благодаран Узвишеним Владаоцима српским (колико сте једноме од Њих благодарни, видели смо у Гласнику ХЛ), али сам хтио и хоћу до краја да останем постојан и вјеран својему начелу, да искрено срцем и душом послужим српском Владаоцу, народу и цркви (то, то) и овако без чиновна“.

Још се ваљда ове врсте не беху ни осушиле, а Дучић доби чиновне, постаде чиновник !

Ни мало не уморивши се да говори о својој драгој личности, г. Дучић наставља :

„Али се г. доктор доцбан појавио да критикује мој стил, па да је и надлежнији ; јер се научна и објективна критика одавно изразила (где ? под чијим потписом ?) симпатично о мојем стилу и језику. Шта би рекао г. др. Владан, кад бих му казао и доказао да се моје неке књиге читају у нашем народу у три хиљаде примерака.“

Др. Владан би се у том случају усудио сетити се да је Светислав Вуловић, у једној својој литерарној студији, показао како се неке „књиге“ слепца Јеремије читају у нашем народу у сто хиљада примерака, али да то још није никакав доказ за ваљаност тих књига.

За тим г. Дучић говори *per longum et latum* о својој победи на Радојни, рад које се највише наљутио на ме, што ја у мојим успоменама нисам хтео да је споменем, и ако о тој победи нема ни трага у званичним депешама у званичним новинама, које су мени биле једини извор за она бојишта, на којима несам лично био. Да би доказао колико је важна и сјајна та победа била, он цитира једну депешу ђенерала Заха њему, у којој је најкрупнијим словима наштампао ону врсту где се каже да је за ту победу јављено Књазу. Међу тим, мени се чини да је ђенерал Зах тим речима хтео само да му заслади горку пилуду, коју му пружа у првој половини депеше, јер прва половина гласи:

„И ако сте успехе постигли.... омет немојте сада ништа ново предузимати“.

То је ваљда јасно....

Истина ја бих могао, кад се Дучић тако разбацује са својим „победом“ на Радојни упитати га: шта је радио у битци на Лиси и на Боровцу пред Сеницом? Како је свршио његов кор, и за што је распуштен? Колико је и каквих трофеја послао Дучић у Београд и за што? Од куда му те трофеје и како их је задобио г. Дучић?

Али ко ће озбиљно разговарати са таквим човеком?

Од његовог даљег хваљења самога себе, да поменемо само његову дипломатску мисију, коју му је поверио кнез Никола, и са којом је, вели, долазио пок. кнезу Михаилу у Београд. Он о њој говори на целој страни 40 свог другог отвореног писма. Ту налазимо и фразу:

„Ја нијесам никад крио да ћу бити најрајоснији онога дана кад видим Србију и Црну Гору да су заједнички повеле рат и т. д.“

Колико се он трудио да се до тога братства и заједнице дође, види се најбоље из начина, како је он у Србији писао о Црној Гори...

Изгледа, да је Дучић у овом свом другом отвореном писму избацио све ракетле своје личне сујете, да је испуцао целу муницију својега духа против моје маленкости, јер он то писмо завршује уверавањем „да од њега нећу добити никаква одговора више, па ма шта написао не само о објекту него и о субјекту“.

Ја несам никада командовао хиљадама јунака и официра као г. Дучић, али сам у два рата ипак научио толико, да се ни у један бој не ваља уцунштати свима својим силама, него да свагда ваља причувати јаку резерву; тврдо убеђен, да племенити потомак графа Сава Влаисављевића не ће одржати обећање, да ми неће више одговарати, ја га чекам на мегдану са мојом резервом.

9. Новембра 1880
у Београду.

